

คำอำลา

ผมเขียนคำอำลานี้เมื่ออายุได้ ๗๗ ปี สุขภาพยังดี แต่เพื่อความไม่ประมาท เกิดอุบัติเหตุตายไปโดยไม่ได้อำลาญาติสนิทมิตรสหาย ศิษย์ ผู้ร่วมงาน คนรู้จัก และผู้ที่อาจคิดถึงกัน ผมเขียนคอลัมน์ “บนเส้นทางชีวิต” ในนิตยสารหมอชาวบ้านเป็นประจำทุกเดือน มาเป็นเวลาเกือบ ๓๐ ปี และยังคงเขียนต่อไปตราบเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่และยังเขียนได้ ซึ่งอาจเป็นข้อเขียนที่ยาวที่สุด เกี่ยวกับชีวิตและเรื่องราวต่าง ๆ บนเส้นทางชีวิต อาจมีสาระบ้าง ไม่มีสาระบ้าง ตามธรรมชาติชีวิตของคนธรรมดา ๆ คนหนึ่ง ประสบการณ์ชีวิตเป็นความรู้อีกแบบหนึ่งที่ต่างจากความรู้ในตำราหรือจากการคิด

ท่านมหาตมะ คานธี กล่าวว่า การอ่านตำราให้ความรู้ แต่ประสบการณ์ให้ปัญญา ประสบการณ์ชีวิต มีทั้งความสำเร็จและความไม่สำเร็จ ความล้มเหลวให้การเรียนรู้ที่ดียิ่ง เราเดินเป็นเพราะเราเคยล้ม ฉะนั้น อย่าได้รังเกียจความล้มเหลว

ในบทสุดท้ายนี้ ผมอยากฝากข้อคิดเห็นบางอย่างจากประสบการณ์ชีวิต เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงกัน ดังต่อไปนี้

ที่มาภาพ :

- olenadomanytska@123rf.com
- leremy@123rf.com
- ekinyalgin@123rf.com
- sarayutsy@123rf.com
- flynt@123rf.com
- bubbers@123rf.com
- zulsp010795@123rf.com
- flynt@123rf.com
- arfasstd@123rf.com
- havucvps@123rf.com
- littleprince@123rf.com
- esom3110@123rf.com

“
การอ่านตำรา
ให้ความรู้
แต่ประสบการณ์
ให้ปัญญา
ประสบการณ์ชีวิต
มีทั้งความสำเร็จ
และความไม่สำเร็จ
ความล้มเหลว
ให้การเรียนรู้
ที่ดียิ่ง
”

๑. การเกิดมาในโลกนี้ต้องช่วยให้โลกดีขึ้น ถ้าเรามีแต่เอาหรือบริโภค
อย่างเดียว ก็จะทำให้โลกพว่อง ถ้าทุกคนต่างทำให้โลกพว่อง โลกนี้ก็จะอยู่ไม่ได้
ในฐานะแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งต่างจากสัตว์ที่มีแต่ธรรมชาติของสัตว์ คือ กิน ชี
บี้ นอน กัดกัน มนุษย์สามารถมีจิตสำนึกที่สูงลิกล้า จิตสำนึกเป็นศักยภาพและ
พลังสูงสุดของมนุษย์ ประจวบพลังนิวเคลียร์ในตัวคน

เจ้าชายลิตทัตตะทรงศึกษาวิชาความรู้ที่มีอยู่ขณะนั้นทุกแขนง ที่เรียกว่า
ศิลปวิทยาทั้ง ๑๘ แต่ยังไม่ทรงมีพลังจิตสำนึก ต่อเมื่อเสด็จหนีออกจากวังไป
สัมผัสความจริงของชีวิต ที่เรียกว่า คนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำให้จิตเปลี่ยน เกิด
ฉันทะวิริยะอย่างแรงกล้า ที่จะหาทางพ้นทุกข์ พลังจิตสำนึกช่วยให้คนธรรมดา
กลายเป็นพระพุทธเจ้า การเรียนรู้จึงไม่ควรเรียนแต่ความรู้เท่านั้น แต่ควรเรียนรู้
ให้เกิดพลังจิตสำนึก โดยสัมผัสความจริงของชีวิตของประชาชนคนข้างล่างหรือคน
ยากจน พลังจิตสำนึกจะทำให้ชีวิตมีความหมาย มีพลังขับเคลื่อน และมีความสุข

๒. ความใฝ่ฝันหรือจินตนาการ เรามักจะเข้าใจผิดว่า ทำอะไรต้องเอาความ
รู้ นำ ความรู้มีข้อจำกัด ไม่มีพลังส่งมากพอ ต้องเอาความใฝ่ฝันหรือจินตนาการ
นำ ความฝันหรือจินตนาการไม่มีข้อจำกัดว่าจะทำไม่ได้ ต้องจินตนาการให้ไกล
สุด ๆ อย่างที่เรียกว่าเหนือจริง จินตนาการยิ่งใหญ่ยิ่งให้พลัง

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Albert Einstein) กล่าวว่า **“Imagination is more
important than knowledge”** เจ้าชายลิตทัตตะทรงมีจินตนาการใหญ่มากกว่า
“มนุษย์พันทุกชีได้” แต่ไม่ทรงมีความรู้ จินตนาการใหญ่ช่วยให้เกิดฉันทะวิริยะ
อย่างแรงกล้าที่จะทำให้สำเร็จ ผู้ใหญ่ควรส่งเสริมจินตนาการของเด็ก ๆ

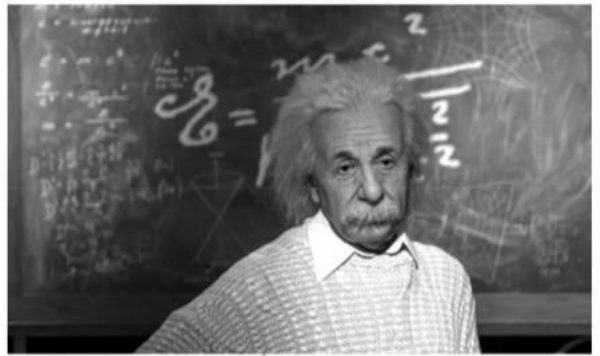
ถ้าคนในองค์กรมีจินตนาการใหญ่ร่วมกัน องค์กรจะมีพลังมาก ชาติก็เช่น
เดียวกัน ต้องมีจินตนาการไปข้างหน้า จึงจะมีพลังออกจากวิกฤตการณ์ปัจจุบัน

**จินตนาการใหม่ประเทศไทยและจินตนาการใหม่
มนุษยชาติจึงเป็นเรื่องสำคัญ**

๓. ความเพียรยังให้เกิดสุขและความมหัศจรรย์
เมื่ออายุน้อย เริ่มเรียนหนังสือ ผมพบว่า การเรียน
อะไรแล้วไม่รู้เรื่อง จำไม่ได้ เป็นความทุกข์ และเกิด
ความคิดว่าตะลุ่ยอ่านอย่างจริงจังให้มันทะลุไปเลย
พบว่า ทำให้รู้เรื่อง จำได้ มีความสุข

ผมเรียนรู้จากประสบการณ์ว่า ความขยันทำให้เกิดความสุข ความท้อถอย ความอึดออด ความเกียจคร้าน ทำให้ปัญหาสะสม รวมทั้งคนรอบข้างก็มีความรู้สึกไม่ดีกับเรา ไปอยู่กับใครก็ช่วยเขาทำงาน ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดี

ผมค้นพบการทำให้ “ทะเลความเหนื่อย” เมื่อเริ่มแรกวิ่งออกกำลัง พอเหนื่อยผมก็จะหยุดวิ่งแล้วเปลี่ยนเป็นเดิน แล้วก็วิ่งใหม่ เช่นนี้เป็นระยะ ๆ ไป คราวหนึ่ง ผมทดลองดูว่าเมื่อเหนื่อยก็ไม่หยุดวิ่ง ลองวิ่งต่อไปเรื่อย ๆ ดูสิว่าจะเป็นอย่างไร แทนที่จะเหนื่อยมากขึ้นตามคาด กลับเหนื่อยน้อยลง วิ่งต่อไปได้อีกนานและมีความสุขด้วย เพราะเอนดอร์ฟินมันหลั่งออกมา จึงรู้ว่าถ้าทำอะไรเหนื่อยแล้วหยุดเสีย ไม่ทำต่อไปให้ทะเลความเหนื่อย จะขาดโอกาสการบรรลุความสุขเมื่อยังเพียรต่อไป การค้นพบว่าความเพียรยังให้เกิดความสุขจากประสบการณ์จริง ทำให้หนักอึ้งไปถึงหมวดธรรมที่สำคัญ ที่เรียกว่า **โพชฌงค์ ๗** อันประกอบด้วย สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา

โปรดสังเกตว่า หลังวิริยะมีปิติตามมา คือความเพียรทำให้เกิดปิติหรือความสุขซาบซ่านไปทั้งเนื้อทั้งตัว นี่ถ้าคิดเอา ก็จะไม่เข้าใจว่า วิริยะทำให้เกิดปิติได้อย่างไร แต่ธรรมะของพระพุทธเจ้าท่านได้มาจากประสบการณ์ว่า ทำอะไรแล้วเกิดอะไร เป็นความรู้ที่มาจากประสบการณ์จริง ไม่ได้คาดเดา คิดเอา หรือว่าตามทฤษฎี

ผมคิดว่าเรื่องความรู้จากการคิดกับความรู้จากประสบการณ์ต่างกัน และให้ผลต่างกันต่อความคิดจิตใจและการดำเนินของชีวิต และสังคม ประเทศชาติมาก

ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันมีที่มาจากระบบการศึกษาที่เอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้งอย่างจักรจรัที่เดียว ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” ตอนที่เรือแตกแล้วยังว่ายน้ำอยู่ เรื่อยแม้มองไม่เห็นฝั่ง เป็นคติสอนใจได้อย่างดี คนเป็นอันมาก เมื่อมองไม่เห็นฝั่งหรือความสำเร็จ ก็หยุดความเพียรเสีย หรือรังเกียจ หรือดิจิ้นความเพียรที่มองไม่เห็นความสำเร็จ ไม่เห็นคุณค่าของ “ความเพียรอันบริสุทธิ์” ในพระราชนิพนธ์นั้น มีเทวดามาถามว่า พระมหาชนกเห็นประโยชน์อันใดที่แม้ไม่เห็นฝั่งก็ยังไม่ว่ายอยู่ เรื่องดำเนินต่อไปว่า เทวดามาช่วยให้ขึ้นฝั่ง เป็นปาฏิหาริย์หรือความ

“
ความขยันทำให้
เกิดความสุข
ความท้อถอย
ความอึดออด
ความเกียจคร้าน
ทำให้เกิดปัญหาสะสม
”

มหัศจรรย์ คนโบราณสังเกตว่ามีผลบางอย่างที่เกิดขึ้น โดยอธิบายด้วยเหตุผลไม่ได้ แล้วเรียกปรากฏการณ์นั้นว่า **ความมหัศจรรย์** (miracle)

ในปัจจุบัน ความเข้าใจระบบซับซ้อน (complex system) จากทฤษฎีความซับซ้อนมีมากขึ้นและเข้าใจปรากฏการณ์ที่เรียกว่า **“การผุดบังเกิด”** (emergence)

การผุดบังเกิด เกิดขึ้นทันทีทันใดเมื่อปัจจัยต่างๆ ถึงพร้อม แต่ไม่มีใครทำนายได้ว่า เมื่อใดและอย่างไร ไม่สามารถเข้าใจเหตุชั้นเดียวตรงไปตรงมาได้ การผุดบังเกิดจึงคล้ายความมหัศจรรย์

ถ้าผู้ใดสามารถสร้างความเพียรจนเป็นนิสัย หรือความเพียรอันบริสุทธิ์ จะพบความสุขและความมหัศจรรย์ของความสำเร็จ

๔. ปัญญาจากฐานความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ แต่เข้าใจยาก และมนุษย์ชาติเข้าไปสู่ความผิดพลาด จึงลำบากกันไปทั่วโลกและประเทศไทยด้วย ปัญญาต้องมีฐานอยู่ในความจริง ถ้าไม่มีความจริงเป็นฐานหรือมีมายาคติเป็นฐาน สิ่งที่ได้มาคงไม่ใช่ปัญญาหรือสัมมาปัญญา ความรู้จากตำรา กิติ ทฤษฎี กิติ การคิดเอา กิติ ยังไม่ใช่ความจริง

ขอยกตัวอย่างประกอบดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เมื่อหลายปีก่อน มีสารเคมีระเบิดที่คลองเตย มีคนพาชาวบ้านในคลองเตยที่มีอาการคันตามผิวหนัง ๒๐ คน ไปหาหมอ หมอบอกว่านี่เกิดจากการถูกตัวซี้ปะขาว ชาวบ้านยืนยันจากประสบการณ์ว่าไม่ได้ถูกตัวซี้ปะขาว หมอ ก็ยังยืนยันจากความคิดของตนว่าเป็นเพราะถูกตัวซี้ปะขาว ประสบการณ์กับความคิดอย่างใดจริงมากกว่ากันก็คงเห็นได้ไม่ยาก

ตัวอย่างที่ ๒ พยาบาลคนหนึ่งพาลูกไปหาหมอเพราะไม่สบาย หมอมองหน้าเด็กแล้วบอกแม่เด็กว่า เด็กคนนี้เป็นปัญญาอ่อน จัดการส่งไปตรวจโครโมโซม โดยไม่ได้ถามแม่สักคำว่าที่อยู่ด้วยกันมา (ประสบการณ์) ลูกเขาปัญญาอ่อนหรือเปล่า ซึ่งเขายืนยันว่าลูกเขาปัญญาไม่อ่อน

สิ่งที่นักวิชาการ หรือการสื่อสารโดยทั่ว ๆ ไป ที่พูดหรือเขียนกันโดยไม่มีฐาน

“
ปัญญาต้องมีฐาน
อยู่ในความจริง
ถ้าไม่มีความจริง
เป็นฐานหรือมี
มายาคติเป็นฐาน
สิ่งที่ได้มาคง
ไม่ใช่ปัญญาหรือ
สัมมาปัญญา
”

อยู่ในความจริง เป็นไปอย่างน่าตกใจมาก

ทำให้นึกถึงคำว่า วชิสุจริตหรือสัมมาวาจาที่ปรากฏเป็นอันมากในพระไตรปิฎกว่าจะพูดอะไร ต้อง “เป็นความจริง มีที่มา มีที่อ้างอิง” นี่นำเรามาสู่ประเด็นว่า อะไรคือความจริง การศึกษาที่เป็นไปทั่วโลก เริ่มจากตำรา อันเป็นความรู้ที่ได้มาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ หรือการคิดและทฤษฎีต่างๆ อาจเรียกว่า **ความรู้ที่ได้จากการคิด**

ความรู้อีกประเภทหนึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ คือ ประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน การทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ประสบการณ์ชีวิตเป็นความจริงจริงๆ หรือ**ความจริงปฐมภูมิ** ชีวิตและการอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด การอยู่รอดอยู่ในสภาวะตณานของสิ่งมีชีวิต การจะอยู่รอดต้องพึ่งพิงกัน สัตว์ก็ตาม มนุษย์ก็ตาม จะค้นพบโดยธรรมชาติว่า การอยู่ร่วมกันเป็นฝูงหรือเป็นกลุ่มช่วยให้การอยู่รอดดีขึ้น สัตว์จึงอยู่กันเป็นฝูง มนุษย์จึงอยู่กันเป็นกลุ่มหรือเป็นชุมชน ชุมชนก็ต้องพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

วิถีคิดของชุมชน คือ การอยู่ร่วมกันด้วยสันติหรือสมดุล ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

วิถีคิดเช่นนี้เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญา ซึ่งหมายถึงปัญญาที่ติดอยู่กับแผ่นดิน หรือการอยู่ร่วมกัน หรือ**ภูมิปัญญาชาวบ้าน**

วิถีคิดแห่งการอยู่ร่วมกันเช่นนี้ ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ชุมชนจึงยังยืนมานานับเวลาหลายพันปี ต่อมาวิถีชีวิตร่วมกันอย่างสมดุลถูกทำลายเพราะอำนาจ ๓ อย่าง คือ อำนาจรัฐ อำนาจทุน และอำนาจความรู้นอกวัฒนธรรม

อำนาจรัฐกับอำนาจทุนที่เอาตนเองเป็นตัวตั้ง ย่อมไม่คำนึงถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชน อำนาจทั้ง ๒ นี้แรงมากในการทำให้วิถีการอยู่ร่วมกันแตก ความรู้นอกวัฒนธรรมหมายถึง ความรู้ในตำรา ความรู้ทางทฤษฎี ความรู้ที่ได้จากการคิด โดยไม่มีฐานอยู่ในความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน

“

การเรียนรู้อะไรก็เรียนรู้อะไร
แต่ความรู้ที่แท้จริง
เกิดจากประสบการณ์
ชีวิต

”

“
ปัญหาของ
สังคมไทย
ในปัจจุบันมีที่มา
จากระบบการศึกษา
ที่เอาความรู้ในตำรา
เป็นตัวตั้งอย่าง
อภรรยาก็ดี”

ระบบการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ซึ่งดำเนินมา ๑๐๐ กว่าปี ทำให้คนไทย
ทั้งมวลขาดจากความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน ไปคิดเอาเองอย่างลอยตัว
ห่างออกไปจากวิถีคิดแห่งการอยู่ร่วมกันหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน **ระบบการศึกษา
ได้สร้างชนชั้นนำที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือคนข้างล่าง** ชนชั้นนำที่มี
อิทธิพลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ คือ นักการเมือง ข้าราชการ นักวิชาการ
นักธุรกิจ และสื่อมวลชน ด้วยระบบการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ทำให้ชนชั้น
นำตัดขาดความเข้าใจคนข้างล่าง ทำให้สังคมตัดขาดเป็น ๒ ส่วน ที่ไม่เข้าใจกัน
และไม่ได้หนุนเสริมกัน กล่าวคือ

ข้างล่าง = ความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน

ข้างบน = อำนาจ เงิน รูปแบบ มายาคติ ความฉ้อฉล

ข้างล่างนั้นพัฒนาง่ายมาก เพราะเป็นความจริงของชีวิต การอยู่ร่วมกัน
สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การพัฒนาจากข้างบนจึงไม่สำเร็จ เพราะขาดจากฐาน
ความจริง แต่เป็นเรื่องของอำนาจ เงิน รูปแบบ มายาคติ ความฉ้อฉล อย่างเห็น
กันได้ทั่วไป

ฉะนั้น ระเบียบวาระของการปฏิรูปที่สำคัญ คือ การทำให้คนข้างบนหรือ
ชนชั้นนำทั้ง ๕ กลุ่มดังกล่าวเข้าใจและเห็นคุณค่าของคนข้างล่าง ถ้าข้างบนกับ
ข้างล่างเชื่อมโยงกันด้วยความเข้าใจและอย่างเกื้อกูลกัน จะเกิดการพัฒนารูปแบบ
สมดุลและยั่งยืน การศึกษาก็ดี การสื่อสารก็ดี การท่องเที่ยวก็ดี ควรจะทำให้
เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชน หรือวิถีชีวิตของคนข้างล่าง
โดยเฉพาะวิถีคิด

ไอน์สไตน์ กล่าวว่า **“ถ้ามนุษยชาติจะอยู่รอดได้ เราต้องการวิถีคิดใหม่
โดยสิ้นเชิง”** (We shall need a radically new manner
of thinking, if mankind is to survive)

ผมไม่ได้ค้นคว้าว่า ไอน์สไตน์ได้พูดหรือเขียนไว้
หรือไม่ว่า “วิถีคิดใหม่โดยสิ้นเชิง” ที่ท่านกล่าวถึงนั้น
คืออะไร

ผมคิดว่า มนุษย์แต่โบราณมามีวิถีคิดตาม
ธรรมชาติที่เกิดจากวิถีการอยู่ร่วมกัน คือ **คิดถึงการ**

อยู่ร่วมกัน ต่อมา มนุษย์เปลี่ยนวิถีคิดนี้เป็น**วิถีคิดเชิงอำนาจ** ไม่ว่าจะเป็นอำนาจรัฐ อำนาจทุน หรืออำนาจความรู้ก็ตาม ซึ่งนำมาสู่วิกฤตการณ์แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน อันเป็นวิกฤตการณ์ปัจจุบัน วิถีคิดใหม่ คือ การกลับไปหาวิถีคิดเก่า คือ วิถีคิดแห่งการอยู่ร่วมกันในบริบทใหม่

การกลับไปหา**ฐานความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน** หรือที่เรียกว่า **“ชีวิตจริง ปฏิบัติจริง”** นั้น จะช่วยปรับเปลี่ยนวิถีคิดและศีลธรรม ทำให้ต้องคิดถึงคนอื่นและสิ่งอื่น

ในการปฏิบัติอะไรให้สำเร็จต้องคำนึงถึงคนอื่นและสิ่งอื่นเสมอ อันเป็นที่มาของศีลธรรม แต่การลอยตัวอยู่กับความคิดโดยไม่ได้ปฏิบัติ ทำให้ไม่คำนึงถึงคนอื่นและสิ่งอื่น เป็นที่มาของการขาดศีลธรรมอย่างหนึ่ง

การศึกษาสมัยใหม่ที่ทำมากกว่า ๑๐๐ ปี โดยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง จึงมีผลกระทบอย่างมหาศาลต่อแผ่นดินไทย เพราะทำให้อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ลอยตัวจากฐานความจริงของชีวิตและการอยู่ร่วมกัน การปฏิรูปการศึกษาที่ไม่เปลี่ยนตัวตั้ง จึงไม่สำเร็จ เรื่องที่น่าเสียดายนี้อาจจะยากที่จะเข้าใจ แต่ก็ยากจะฝากเพื่อนคนไทยไว้พิจารณาโดยลึกซึ้งและแยบคาย

๕. การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (interactive learning through action) เครื่องมือทะลุความยากของความซับซ้อน สภาวะวิกฤตปัจจุบันเสมือนก้อนดำอันสลับซับซ้อน ที่มนุษย์ไม่สามารถออกไปได้ด้วยอำนาจ ยิ่งใช้อำนาจยิ่งยุ่งยากและรุนแรงมากขึ้น มนุษย์ล้วนคิดเชิงอำนาจทั้งสิ้น การคิดเชิงอำนาจเป็นการคิดแบบตายตัวแยกส่วน ไม่ใช่การคิดแบบมีขณิมาปฏิปทาหรืออหิทัปปัจจยตา การจะทะลุความยากไปสู่ความสำเร็จต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

การเรียนรู้แต่ทางทฤษฎี ก็ไม่สำเร็จ
การปฏิบัติโดยไม่เรียนรู้ ก็ไม่สำเร็จ

การเรียนรู้โดยใครคนใดคนหนึ่ง ก็ไม่สำเร็จ เพราะมีคนหลายคนเกี่ยวข้อง อยู่ในเรื่องที่ซับซ้อน ทุกคนเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จและความล้มเหลว

“

วิถีคิดใหม่
คือ การกลับไปหา
วิถีคิดเก่า
คือ วิถีคิดแห่ง
การอยู่ร่วมกัน
ในบริบทใหม่

”

การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ จึงสำคัญยิ่งนัก เพราะทำให้ทะลุความยากของความซับซ้อนไปสู่ความสำเร็จ

การจะมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ จะต้อง มีธรรมชาติหนึ่ง อันได้แก่ ความเมตตาต่อกันและกัน ความจริงใจ ความเห็นอกเห็นใจกัน ความอดทน เมื่อทำงานร่วมกันไปจะเกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน (trust)

ซึ่งมีค่ายิ่ง เป็นทุนอันยิ่งใหญ่ต่อความสุขและความสำเร็จ ความเชื่อถือไว้วางใจกันนี้ ซื้อไม่ได้ด้วยเงิน แต่เกิดขึ้นจากความเมตตาและความจริงใจที่มีต่อกัน

การเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเรียนรู้ในการปฏิบัติ เพื่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกันคือศีลธรรม อะไรที่จำเป็นและดีต่อการอยู่ร่วมกัน การเรียนรู้ในการปฏิบัติก็จะเรียนรู้ในสิ่งนั้นๆ เช่น การเห็นใจ การมีความเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การรวมขอมและประนีประนอม ไม่เอาแต่ทิฐิมานะของตนถ่ายเดียว ฯลฯ ในการปฏิบัติจึงมีศีลธรรม การเรียนรู้ที่เอาแต่วิชาหรือความคิดเป็นตัวตั้ง โดยไม่คำนึงถึงการอยู่ร่วมกัน นำไปสู่ฮังการในทิวทัศน์ได้ง่าย หรือเกิดทิฐิมานะตามคำของพระพุทธองค์ อันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทและความแตกแยกได้ง่าย จึงขอฝากเรื่องการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติไว้เป็นเรื่องสำคัญด้วยเรื่องหนึ่ง

๖. การสร้างภูมิคุ้มกันจากความเสื่อม ถ้าปราศจากภูมิคุ้มกัน มนุษย์จะตกไปสู่ความเสื่อมได้ง่าย แม้ในความสำเร็จก็กลับเสื่อมได้รวดเร็ว ดังที่มีคำพูดว่า **“ความสำเร็จ คือ ความล้มเหลว”** คือ ถ้าความสำเร็จทำให้เกิดความหิวใจ ความทะนงตนว่าเก่ง ความลืมหืม ความกำเริบใจ ความเห็นแก่ได้ ความประมาท เหล่านี้ล้วนเป็นความเสื่อมที่มากับความความสำเร็จได้ บุคคลจึงควรรู้ตัว ระแวดระวังให้มีภูมิคุ้มกันจากความเสื่อม เพราะมนุษย์มีธรรมชาติที่จะทำให้ขาดภูมิคุ้มกันได้ง่าย ธรรมชาติที่ว่านี้มี ๓ อย่าง คือ

- ตัณหา** = การอยากได้เข้าตัว จะเป็นทรัพย์ ยศ ชื่อเสียง หรืออะไรอื่นก็ตาม
- มานะ** = การใช้อำนาจเหนือคนอื่น
- ทิฐิ** = การเอาความเห็นของตัวเองเป็นอย่างไร

“
การทะลุ
ความยากไปสู่
ความสำเร็จ
ต้องอาศัย
การเรียนรู้ร่วมกัน
ในการปฏิบัติ
”

การทำอะไร ๆ ที่หวังได้ตำแหน่ง หรือได้ทรัพย์สินเงินทอง จะผลักดันให้ไปติดกับความเสื่อมได้ง่าย การทำความดีโดยไม่หวังว่าตัวเองจะต้องได้อะไร จะทำให้เบาตัว เป็นอิสระ มีปัญญาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง และมีภูมิคุ้มกัน เราเห็นคนแก่ ๆ ที่ตกไปสู่ความเสื่อมมากมาย เพราะไม่มีภูมิคุ้มกันจากความเสื่อม **บุคคลจึงควรพิจารณาตัวเองเป็นนิจศีล ว่าเรटकอยู่ใต้อำนาจของตัณหา มานะ ทิฐิ มากน้อยเพียงใด**

การรู้เท่าทันจิตใจของตนเองก็จะทำให้อกุศลธรรม เหล่านี้เบาบางลง การเจริญสติจะทำให้รู้กายรู้ใจของตนเองได้ดีขึ้น ทำให้มีภูมิคุ้มกัน มีอิสรภาพ มีปัญญา และมีความสุข

๗. ปัญหาเชิงโครงสร้าง คนไทยเกือบจะขาดปัญหาเชิงโครงสร้างไปโดยสิ้นเชิง ความจริงโครงสร้างกำหนดคุณสมบัติ ดังที่ธาตุต่าง ๆ มีคุณสมบัติต่าง กันมาก เช่น ออกซิเจนกับเหล็ก ทั้ง ๆ ที่ประกอบด้วยโปรตอน นิวตรอน และ อิเล็กตรอนเหมือนกัน แต่โครงสร้างต่างกัน เหล็กเหมือนกันแต่มันอาจเป็น ลูกกระเบิดหรือเป็นฐานของสิ่งก่อสร้างก็ได้ แล้วแต่โครงสร้าง

สังคมก็มีโครงสร้างซึ่งกำหนดความเป็นไปของสังคม โครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม ก็ทำให้สังคมขาดความเป็นธรรม แม้จะอบรมจิตใจเท่าใด ๆ ก็ยากที่จะมีความเป็นธรรม เพราะอิทธิพลของโครงสร้างนั้นแรงมาก

การศึกษาและการวิจัยของเราควรจะช่วยคลี่ระบบและโครงสร้างออกมา ให้สาธารณชนเข้าใจ เพราะปัญหาเชิงโครงสร้างเป็นเรื่องเข้าใจและแก้ไขได้ยาก ความเข้าใจของสาธารณชนจะช่วยทำให้การแก้ไขระบบ และโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมเกิดง่ายขึ้น

๘. การออกจากมายาคติ สังคมถูกรอบงำด้วยมายาคติต่าง ๆ ทำให้เสมือนถูกจองจำในคุกที่มองไม่เห็น (the invisible prison) การถูกคุมขังทำให้ขาดอิสรภาพ ไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถูกตัดขาดทางสังคม หมดศักยภาพลง

ความด้อยศักยภาพของสังคมทำให้ไม่สามารถ

“
การเรียนรู้
ก็เอาตัวเขาหรือ
ความคิดเป็นตัวตั้ง
โดยไม่คำนึงถึง
การอยู่ร่วมกับ
นำไปสู่ห้วงการ
ในกฐิติได้ง่าย
หรือเกิดกฐิฆานะ
”

“
บุคคลจึงควรรู้ตัว
ระแวงระวัง ให้มีภูมิคุ้มกัน
จากความเสื่อม เพราะมนุษย์มี
ธรรมชาติที่จะ ทำให้ขาด
ภูมิคุ้มกันได้ง่าย”

ธำรงบูรณภาพและดุลยภาพของประเทศ ท่ามกลางความซับซ้อนเชื่อมโยงและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกปัจจุบัน การรู้เท่าทันมายาคติต่าง ๆ จะทำให้เราหลุดพ้นจากความครอบงำของมัน เป็นอิสระและมีศักยภาพในตัวเอง มายาคติที่ผมมองเห็นก็เช่น

(๑) การให้ความสำคัญกับความรู้ในตำรามากกว่าความรู้ในตัวคน ความรู้ในตำราและความรู้ในตัวคนมีฐานที่มาและความหมายต่างกัน **ความรู้ในตำรา** ได้มาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นทฤษฎี อาจเรียกว่า มีฐานอยู่ในวิทยาศาสตร์ **ความรู้ในตัวคนเกิดจากประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน** อาจเรียกว่า มีฐานอยู่ในวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรม ความรู้ในตำรามีน้อยคนที่รู้จริง ส่วนความรู้ในตัวคน คนทุกคนมี ถ้าเราเคารพแต่ความรู้ในตำรา คนส่วนน้อยจะมีเกียรติ คนส่วนใหญ่จะไม่มีเกียรติ และไม่มีความมั่นใจในตัวเอง ถ้าเราเคารพความรู้ในตัวคน คนทั้งหมดจะมีเกียรติ และมีความมั่นใจในตัวเอง

ประเทศจะอยู่ได้อย่างไร ถ้าคนทั้งหมดไม่มีเกียรติ ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีความมั่นใจในตัวเอง

ถ้าการศึกษาของเราเอาวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เอาวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ คนทุกคนจะมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ มีความหมาย มีความภูมิใจในตัวเอง ประเทศจะมีศักยภาพขึ้นมาทันที

(๒) การให้ความสำคัญแก่ความเป็นทางการมากกว่าความไม่เป็นทางการ ที่จริงความไม่เป็นทางการมีมาก่อน ใหญ่กว่า และสอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่า

ความเป็นทางการนั้นเน้นที่การควบคุมและรูปแบบ มากกว่าอิสรภาพและสาระ ทำให้ขาดความริเริ่ม สร้างสรรค์อย่างอิสระ ที่แม้แต่การทำความดีก็ต้องการอนุมัติ ควรจะเข้าใจความสำคัญของความไม่เป็นทางการกันให้มาก

(๓) ติดในรูปแบบมากกว่าสาระ นี่ก็ต่อเนื่อง

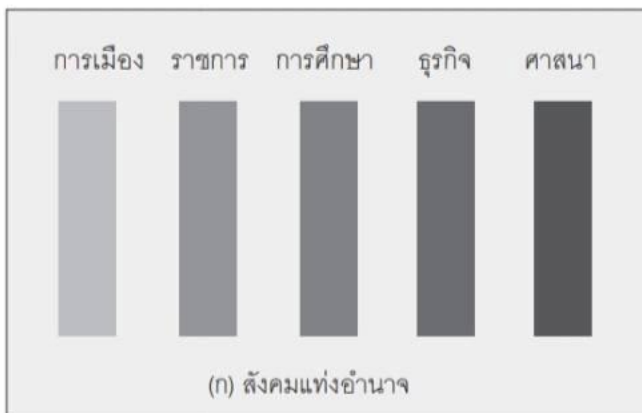
มาจากความเป็นทางการด้วยประการหนึ่ง ความเป็นทางการภาษาอังกฤษ เรียกว่า formal รูปแบบก็คือ form ในความเป็นทางการเต็มไปด้วยรูปแบบแต่ขาดสาระ สมมติว่ามีการประชุมสาระอะไรกันที่จังหวัดหนึ่ง แล้วมีเจ้าใหญ่ นายโตมาที่นั่น ข้าราชการก็จะเฮลละโลกันไปรับไปส่ง มากกว่าที่จะสนใจการประชุมวิชาการ

อีกตัวอย่างหนึ่งจะสะท้อนเรื่องรูปแบบกับสาระได้ดี คนไทยนั้นให้สร้างหอพระไตรปิฎกให้สวยอย่างไรก็เอา ให้แห่แหนพระไตรปิฎกให้อลังการอย่างไรก็เอา แต่ให้ศึกษาพระไตรปิฎกก็จะเป็นอีกเรื่องหนึ่ง คนไทยจึงขาดความรู้ อาจเรียกว่า เป็นโรคพร่องความรู้ (knowledge-deficiency disease) ก็ได้ โรคพร่องความรู้ทำให้มีอาการป่วยต่างๆ

มายาคติอื่นๆ ก็ยังมีอีก ที่คนไทยควรจะพยายามรู้เท่าทันมายาคติต่างๆ การรู้เท่าทันก็จะหลุดพ้นจากอิทธิพลของมัน

๔. INN - โครงสร้างใหม่ในการปลดปล่อยชีวิตไปสู่อิสรภาพ ศักยภาพ และความสุข โดยรวม เราติดอยู่ในโครงสร้างอำนาจและมายาคติ วิธีคิด รูปแบบ จนเป็นประจวบเหมาะจ้องจ่าอยู่ในคุกที่มองไม่เห็นดั่งกล่าวแล้ว ทำให้ขาดอิสรภาพ ขาดศักยภาพ และขาดความสุข โครงสร้างในสังคมเป็นโครงสร้างอำนาจจากบนลงล่างหรือ top down พ่อแม่ก็ top down กับลูก ครูก็ top down กับนักเรียน เจ้านายก็ top down กับลูกน้อง สังคมจึงเต็มไปด้วยแห่งอำนาจ (รูป ก.)

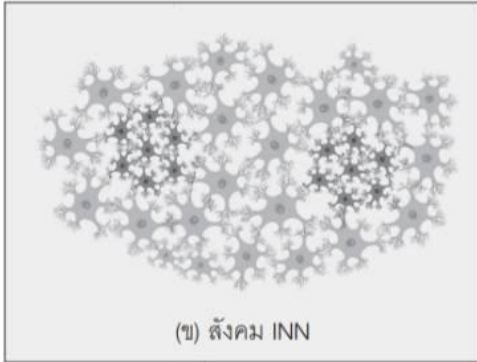

“

โครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม
ก็ทำให้สังคมขาด
ความเป็นธรรม
แม้จะอบรมจิตใจ
เท่าใดๆ ก็ยากที่จะ
มีความเป็นธรรม

”

โครงสร้างใหม่ INN คือ

I = Individual

N = Nodes

N = Networks

แต่ละปัจเจกบุคคล (Individual) สำนึกในศักดิ์ศรี
คุณค่าความเป็นคนและศักยภาพของตนเอง แล้วลงมือ

ทำอะไรดี ๆ

รวมตัวกันเป็นกลุ่ม (Nodes) ๔-๕ คน หรือ ๕-๖ คน อย่างหลากหลาย
ทำเรื่องดี ๆ ที่กลุ่มสนใจร่วมกัน ศึกษาเรื่องนั้นให้ลึกซึ้ง แล้วพยายามขับเคลื่อน
การปฏิบัติตามเรื่องดี ๆ นั้น มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (Networks) คน
หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเป็นสมาชิกได้หลายเครือข่ายตามความสมัครใจ

โครงสร้าง INN นี้ทุกคนสามารถลงมือทำได้เองโดยไม่ต้องรอกฎหมาย
กฎระเบียบ หรือขออนุมัติใคร และเมื่อทำแล้วจะมีความสุขและศักยภาพที่จะ
นำไปสู่ความสร้างสรรค์ เป็นเครื่องมือแก้สิ่งยาก จึงขอฝากไว้ให้ช่วยกันสร้าง
โครงสร้าง INN (รูป ข.)

๑๐. จุดเปลี่ยนอารยธรรม (civilization turning point) อารยธรรมปัจจุบัน
เริ่มมาประมาณ ๕๐๐ ปี เมื่อชาวยุโรปค้นพบวิทยาศาสตร์ และนำวิทยาศาสตร์
มาทำอาวุธที่ทรงอำนาจ แล้วนำอาวุธอันทรงอำนาจอย่างที่มีมนุษย์ไม่เคยมี
มาก่อนเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากคนพื้นเมืองทั่วโลก ทำให้การแย่งชิงเป็นพื้นฐาน
ของอารยธรรมปัจจุบัน ไม่ว่าจะแปรรูปไปอย่างไร แต่พื้นฐานยังเป็นการแย่งชิง
ไม่ใช่การอยู่ร่วมกัน

อารยธรรมแย่งชิงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย ระหว่าง
ประเทศจนกับประเทศรวย และการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
จนเสียสมดุลไปหมด ทำให้เกิดความขัดแย้ง ความรุนแรง สงคราม ภัยพิบัติ ซึ่ง
ทั้งหมด คือ วิกฤตการณ์แห่งการอยู่ร่วมกัน ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ
ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

อารยธรรมแบบนี้จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป การแก้ไขด้วยวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยีคงจะไม่ได้ผล นอกจากเปลี่ยนแปลงอารยธรรม ที่มนุษยชาติจะ
ต้องเปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการแย่งชิงไปเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้ง

“
ความเป็นทางการ
นั้นเน้นที่
การควบคุมและ
รูปแบบ มากกว่า
อิสระภาพและสาระ
ทำให้ขาดความ
ริเริ่มสร้างสรรค์
อย่างอิสระ”

ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
แวดล้อม เพียงแต่คิดถึงการอยู่ร่วมกันก็มีความสุขแล้ว
และสามารถเริ่มจากจุดเล็กๆ เช่น INN และความเป็นชุมชน
ดังกล่าวข้างต้น และสามารถขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ ใน
ที่สุดโลกทั้งโลกจะกลายเป็นโลกใหม่แห่งการอยู่ร่วมกัน
อย่างสมดุลง

ผมขอฝากญาติมิตร ลูกศิษย์ ตลอดจนคนที่รักนับถือ
กัน และเพื่อนมนุษย์ ขอให้เป็นการกำลังของการเกิดขึ้นแห่งอารยธรรมใหม่

ทั้ง ๑๐ ข้อข้างต้น เป็นข้อคิดเห็นจากประสบการณ์ชีวิตที่ผมอยากฝากให้
ญาติสนิท มิตรสหาย ศิษย์ เพื่อนร่วมงาน คนรู้จัก และผู้ที่อาจคิดถึงกัน พอเป็น
เครื่องระลึกถึงกัน ผมเป็นคนโชคดีที่ในชีวิตมีโอกาสได้พบคนดี ๆ เป็นอันมาก
ที่คิดและทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ อันเป็นชีวิตที่งดงาม

บัดนี้ ผมขออำลาไปก่อน อะไรที่เคยล่วงเกินท่านทั้งหลายไว้
ก็ขออโหสิ ขอจงมีเมตตาต่อกันและกัน ช่วยกันเยียวยาตัวเอง
เยียวยากันและกัน และเยียวยาโลก ด้วยหัวใจของความเป็นมนุษย์
ขอให้มีความสุขวัฒนะและศานติสุข

ด้วยความรักและปรารถนาดี

ประเวศ วะสี

หมายเหตุ อาจารย์หมอบุระเวศ วะสี ได้เขียน “บนเส้นทางชีวิตบทสุดท้าย” ใส่ของปิดผนึกไว้เมื่อ ๑๕ ปีก่อน ตอนที่
ท่านมีอายุ ๗๙ ปี ไว้ให้พร้อมที่จะให้ตีพิมพ์ปิดท้ายคอลัมน์นี้ เมื่อใดก็ตามที่ท่านจากไป ซึ่งท่านก็ได้มีชีวิตเขียน
บนเส้นทางชีวิตต่อมาอีก ๑๕ ปี และเพิ่งจะจากเราไปเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๔
คำอำลานั้นนับว่าเป็น “มรดก” อันล้ำค่ายิ่งที่ท่านฝากไว้ในแผ่นดิน

“

เพียงแต่คิดถึง
การอยู่ร่วมกัน
ก็มีความสุขแล้ว
และสามารถเริ่ม
จากจุดเล็กๆ
เช่น INN และ
ความเป็นชุมชน

”

